

לע"נ חברי ר' עמי, שעסק רבות בירושלמי,
ועמו נחלקתי בהבנת ירושלמי זה.

בניין לעולם ובניין לשעה

ירושלמי שבת פ"ז ה"ב בסופה :

מה בניין היה במשכן? שהיו נותנין קרשים ע"ג אדנים. ולא לשעה היתה? א"ר יוסי מכיון שהיו חונים ונוסעים ע"פ הדיבור כמי שהיא לעולם! א"ר יוסי כי רבי בון מכיון שהבטיחון הקב"ה שהוא מכניסן לארץ כמי שהוא לשעה. הו"א אמרה בניין לשעה בניין, הו"א אמרה אפילו מן הצד, הו"א אמרה אפילו נתון ע"ג דבר אחר. הו"א אמרה בניין ע"ג כלים בניין, אדנים כקרקע הן!

פ"י"ב ה"א :

מה בניין היה במשכן? שהיו נותנים קרשים ע"ג אדנים. ולא לשעה היתה? א"ר יוסה מכיון שהיו נוסעים וחונים ע"פ הדיבור כמי שהוא לעולם. א"ר יוסי ברבי בון מכיון שהבטיחון הקב"ה שהוא מכניסן לארץ כמי שהוא לעולם. הו"א אמרה אפילו מן הצד, אפילו נתון ע"ג ד"א הו"א אמרה בניין ע"ג כלים בניין, אדנים כקרקע הן!

פ"ז ה"ב, פט"ו ה"א :

מה קשירה היתה במשכן שהיו קושרים את המיתרים ולא לשעה היתה? אמר רבי יוסה מכיון שהיו חונים ונוסעים ע"פ הדיבור כמי שהוא לעולם. אמר רבי יוסה מכיון שהבטיחון הקב"ה שהוא מכניסן לארץ כמי שהוא לשעה! אמר רבי פנחס מתופרי היריעות למדו...

בנוסח הדפוס אנו מוצאים סתירה בדבריו של ר' יוסי בר' בון : בפ"ז משמע שהוא בא לסתור את טענתו של ר' יוסי ולטעון שבניין המשכן היה לשעה, הואיל והבטיחון הקב"ה להיכנס לארץ, ואילו בפרק י"ב דבריו של ר' יוסי בר' בון באים כתירוץ נוסף מדוע בניין המשכן היה בניין לעולם. בכתבי היד כפי שמעיד ליברמן¹ בכל שלושת המקורות הנ"ל כתוב "כמי שהוא לעולם". בדברינו ננסה להתמודד עם נוסח כתב היד, כלומר : אף ר' יוסי בר' בון בא להסביר מדוע בניין המשכן היה בניין עולם למרות שפורק והורכב לצורך מסעותיהם של ישראל.

נקודת המוצא של דיון הגמרא היא שמלאכת בונה נלמדת מהכנסת הקרשים לתוך האדנים – במשכן, ומכך יש לגזור דיון בשני תחומים :

א. מעמדו של המשכן כבניין עולם למרות שהמשכן הורכב ופורק תדיר לצורך מסעותיהם של בני ישראל.

ב. נתינת קרשים לתוך אדנים כבניין על גבי קרקע.

1 "ירושלמי כפשוטו" בהלכות הנ"ל.

א. המשכן כבניין עולם

שאלת הגמרא "ולא לשעה היתה?" מעידה שתפיסת הגמרא היא שאין לחייב מן התורה אלא על בניין עולם. על כורחנו מתקשה הגמרא כיצד אפשר ללמוד מהכנסת הקרשים לתוך האדנים את מלאכת בונה, הרי המשכן מעצם קיומו בניין ארעי הוא? כל עניינו של המשכן בהיותו בית אלוהים נייד – בית המלווה את ישראל במסעותיהם ואפשר שזה אף שורש השם משכן-אוהל ולא בית.

בניין ארעי (בניין לשעה) הוא בניין שפירוקו קיים כבר בזמן בניינו, אני בונה את הבית על דעת לפרקו לאחר זמן וכאילו לא בניתי בית קיים אלא "בית סתור", וממילא בסתירתו המעשית רק הוצאתי לפועל את סופו של הבית שהיה קיים בבית מרגע בנייתו. הבית מרגע בנייתו הוא סתור ועומד! על-כרחנו, בנייה של בית סתור אינה בניין! היא מעשה טכני בעלמא, כשם שסתירתו היא מעשה טכני ולא מהותי!

לעומת זאת בניין עולם נבנה לזמן בלתי מוגבל הוא נבנה ע"מ להישאר קיים כל עוד חומריו יאפשרו זאת וא"כ הגבלת אורך חייו ע"י פירוקו היא מעשה של שבירה כאילו גדעתי את חייו של הבניין. ומהסתירה נלמד לבניין כשם שהסתירה היא מעשה העומד בפני עצמו בבואה לשלול את קיומו של הבניין מעשה בניין כזה הוא מלאכת בונה שהרי בניין קיים בניתי ולא בניין סתור! נשים לב: ההבדל שבין בניין עולם לבניין שעה אינה באיכות הבנייה אלא במגמתה! בניין שנבנה על דעת שיפרקו אותו לאחר זמן אף אם נעשה באיכות של בניין עולם בניין ארעי הוא לעומת זאת בניין שנעשה באיכות של בניין ארעי על דעת שלא יפרקו אותו בניין של קבע!

אלא טבעי הוא שבניין שנועד לפירוק יעשה בדרך שניתן לפרקו ולהרכיבו בקלות ואולם הנסיבות הללו הן מקריות ואינן משקפות את אופיו העצמי של הבניין שניתן לו ע"פ ייעודו.

כדי להתמודד עם השאלה כיצד אפשר ללמוד את מלאכת בונה מהמשכן שהיה בניין ארעי מביאה הגמרא שני הסברים :

הסברו של ר' יוסי

א"ר יוסי מכיון שהיו חונים ונוסעים ע"פ הדיבור כמי שהיא לעולם. למרות שלא בבניין עולם הרגיל עסקין, יש להתייחס לבניינו של המשכן כבניין עולם. זאת משום שהחניה – בניינו של המשכן, כמו הנסיעה – פרוקו, היו ע"פ הדיבור. אין אנו פועלים בתוך מערכת הזמן, שבו בניין של בית לזמן מוגבל הוא בניין של בית סתור. אלא נמצאים אנו במערכת של פקודות אלוהיות, זמן אלוהי, ועל-כן אין לראות את הסתירה כקיימת בזמן הבנייה, אלא יש לראות את הבנייה כצווי בפני עצמו, כשם שיש לראות את הסתירה כצווי בפני עצמו. ממילא, הבונה את הבית בהנחיה אלוהית, בונה בניין רק על דעת בניינו, שהרי אלוהים אומר לו עתה לבנות, וכאשר יסתור את הבית, זו תהיה מציאות בפני עצמה, שאינה קשורה לבנייה, שנובעת מהצווי האלוהי לסתור. נמצא שבניין המשכן, אף שבמושגי הזמן הוא בניין לשעה, בהיותו נבנה ונסתר ע"פ צו אלוהי, מהותית הוא בניין עולם.

הסברו של ר' יוסי בר' בון

א"ר יוסי ברבי בון מכיין שהבטיחן הקב"ה שהוא מכניסן לארץ כמי שהוא לעולם.

לפני שנכנס לגופם של דברי ר' יוסי, יש להעיר שאף מלשונו של ר' יוסי הגרסא "לעולם" יותר מחוורת. שהרי הלשון "כמי" באה לומר שאף שדבר זה נראה מצד עצמו כבניין לשעה יש לדמות אותו לבניין עולם. לו בא ר' יוסי לחלוק על קודמו, ולומר שלמרות שנסעו ע"פ הדיבור זה בניין שעה, מדוע נקט לשון "כמי"? הרי היות המשכן בניין לשעה הוא דבר המובן מאליו! יתר על כן: אין שום הדים בלשון הירושלמי שיש התיחסות בדבריו של ר' יוסי בר' בון לדבריו של ר' יוסי אלא הם נראים כדברים העומדים בפני עצמם, וכמי שבאים להתמודד עם שאלת הגמרא כיצד אפשר ללמוד מהמשכן את מלאכת בונה – הרי המשכן הוא בניין לשעה, ובאים להסביר מדוע הכנסת הקרשים לאדנים כבניין עולם היא. בנוסף לכך גרסת כתבי היד היא "לעולם", ראיית דבריו כמי שבא לסתור את טענתו של ר' יוסי, כפי שמעלים חלק מהפרשנים (מטעמים של חוסר מובנות) אין לה אחיזה בדבריו. על כן עלינו לבאר את רבי יוסי ברבי בון כמי שבא להתמודד עם השאלה כיצד בניין המשכן הוא בניין "עולם".

שונה תנועתם של בני ישראל במדבר מכל תנועה אחרת של נוודים, ואפילו מתנועתם של אנשים ליעד ברור. אדם הנמצא במסע כלפי יעד ברור, או נווד שחוסר הקביעות במקום היא אורח חייו, נע מנקודה לנקודה, ואף חניותו הם ע"מ להמשיך בתנועה.

לכן, כל מקום שהוא עוצר בו אינו מקום שהוא קובע בו את מקומו, אלא זו עוד נקודה בשטף התנועה כלפי הנקודה הבאה. לעומת זאת, ההבטחה לכניסה לארץ מקנה לחניית ישראל במדבר מעמד של מעין קביעות, וממילא אף בניינם הוא מעין בניין של קבע.

פירוש: קביעות היא עצירת הזמן! הזמן משקף את השינוי, את התנועה, את חוסר הקביעות במקום מסוים. חניה זמנית משמעה שיש לראות אותה כחלק מהתנועה – הזמן ממשיך לנוע שהרי אני ממשיך לשנות את מקומי. אפשר לצייר את ציר הזמן כאילו הוא קו שעל גבי אין סוף נקודות, וכל נקודה משקפת את המשך שטפו של הזמן. כך, כאשר אנו דנים על תנועה רגילה שאין אפשרות לנעוץ את ראשיתה בסופה, ואנו נמצאים תמיד בתנועה מנקודה לנקודה כלפי העתיד הבלתי ידוע, ובכך אני נמצא בזמן דינמי הנע עם תנועתו.

ההבטחה לבני ישראל שיכנסו לארץ נותנת מעמד חדש למקומות בהם הם נעו, אין לראותם כמי שנעים מנקודה לנקודה בציר ישר, אלא הם נמצאים במעגל סגור של זמן, וכאילו קופצים מנקודה לנקודה כלפי המרכז. הזמן אינו משקף את המשך תנועתם אלא את המצאותם במקום מסוים באותה נקודה של זמן. כביכול אין התנועה בין מקומות אלא בין זמנים, וכל זמן הוא עידן בפני עצמו. ממילא בנייה ביחידת זמן כזו היא מעין בנייה לעולם שהרי איני בונה במקום שאנוע ממנו אלא במקום שאני נמצא בו עד שישתיים זמן המצאותי בו ואהיה במקום אחר, שאף בו אבנה.

כדי להמחיש את הדברים נתבונן בזמן משתי נקודות מבט: האחת בזמן אמיתי, תוך כדי התרחשותה של התנועה, וא"כ כל נקודה בה אני נמצא בה היא נקודה המשקפת את זרימתו של הזמן, וא"כ אין לראותו כמי שנמצא במקום אלא כמי שנע מנקודה לנקודה. אבל אם נתבונן על מה שקרה במבט לאחור, כאשר הדברים כבר קרו, אזי אין לדבר על תנועה, אלא על נקודות שבהם הייתי לתקופה מסוימת – כל נקודה היא מקום שבו שהיתי תקופת. ההבטחה שיכנסו לארץ מעניקה לזמן הדינמי מעמד של זמן סופי. אני יכול להתבונן על התנועה, לא כתנועה במקום אלא כתנועה בזמן וכל "זמן" הוא כעולם שלם ולא נקודה ע"פ הציר האין סופי.

ב. הכנסת הקרשים לתוך האדנים כבניין

הדא אמרה בניין לשעה בניין, הדא אמרה אפילו מן הצד, הדא אמרה אפילו נתון ע"ג דבר אחר, הדא אמרה בניין ע"ג כלים בניין, אדנים כקרקע הן!
זו גרסת הגמרא כפי שהיא מצויה בסוף פרק ז'. בפרק י"ב מושמטת הפיסקא "הדא אמרה בניין לשעה בניין" ואולם אנו נתייחס לגרסא שהבאנו לעיל.

יש המחלקים בין הרישא של הפיסקא העוסקת בבניין שעה לבין שני הקטעים האחרים. לדעתם, את הרישא יש לקרוא כאמירה, כהמשך לדבריו של ר' יוסי ברבי בון, הסובר – לדעתם – שבניין המשכן היה בניין לשעה (ועל כן יש לחייב אף על בניין לשעה). לעומת זאת, הקטעים הבאים מוצגים כשאלה המתורצת בקביעת הגמרא: "אדנים כקרקע". לעיל הערנו על הדוחק שבגרסא זו.

יש להעיר על קריאה זו הערה נוספת: אין שום הגיון פשטי לחלק בין הקטע העוסק בבניין לשעה לבין שאר הקטעים ואת כולם יש לראות כמסקנה הנגזרת ממעמדם של האדנים בהלכה או ומשתנה בעקבות מעמדם למסקנה. יש כאן רצף של אמירות שאין סיבה לחלק ביניהן.

קביעת הגמרא לעיל שבניין המשכן הוא מעין בניין עולם (לפי הגרסא שתמכנו בה לעיל), אינה סותרת את מסקנת הביניים בפסקא זו, כיוון ששם השאלה נובעת ממעמדו של המשכן כמבנה שנבנה לזמן, ואילו כאן אנו גוזרים את המסקנה מכך שהבניין במשכן הוא תחיבת הקרשים לתוך אדנים.

לאור דברים אלה, נשוב להתבונן בפסקא:

בניין לשעה – הנחת היסוד של הגמרא היא שהאדנים הינם כלי העומד בפני עצמו ואין לראותם כבטלים לקרקע. לכן, על כרחנו יש כאן בניין לשעה. שכן, כל עניינה של הקביעות בכך שהבניין קובע לו מקום בקרקע. כלי נועד לטלטול, ולכן, בעצם הגדרתו, הוא דבר שאינו בטל לקרקע. כיון שכך, אף אם נאמר שמצד מושגי הזמן אין המשכן בניין לשעה, הרי בעצם הבנייה הוא בניין לשעה – בהיותו בניין הנבנה על גבי כלים.

בניין מן הצד – על הצד שאנו רואים את האדנים ככלים, אפשר להתייחס לכל המכלול של הקרשים והאדנים לא כבנייה, דהיינו קביעת מבנה בקרקע, אלא כתחיבת קרשים לתוך מבנה ותחיבה אינה מעשה של בניין אלא מעין בניין – "בניין מן הצד".

בניין לעולם ובניין לשעה

נתון על גבי דבר אחר – אם אין אנו רואים את האדנים כיסודות הבניין, אלא כדבר העומד בפני עצמו, שעל גביו בונים את הבניין, משמעות הדבר שבניין שאינו עומד על גבי הקרקע עצמה אלא אף על גבי דבר שאינו בטל לקרקע, מעמד של בניין לו ומחייב את עושהו משום בונה!?

בניין ע"ג כלים – על הצד שאדנים הם כלים יוצא שאין חסרון לא רק בבניין על גבי דבר אחר שאינו קרקע, אלא אף על גבי כלי שיש לו מעמד בפני עצמו וחוסר חיבורו לקרקע מהותי הרבה יותר!

את כל השאלות הללו מתרצת הגמרא "אדנים הם כקרקע". פירוש: אין לראותם כמי שקרשים נבנים על גביהן, אלא יש לראותם כאמצעי חבור הקרשים לקרקע! לכן, תחיבת הקרשים לאדנים אינה בניין ארעי בהיותה כקיבוע לקרקע. מאותו טעם אף אינה בנייה מן הצד, שכן הבניין אינו תחיבת הקרש באדן אלא קיבועו בקרקע. ממילא ברור שאין זה בניין על גבי דבר אחר. וודאי לא על גבי כלי.